

УДК 930.2: 94(477.54/62) «17»

М. А. Михайліченко

ЕКСТРАКТИ ДОКАЗІВ ДВОРЯНСТВА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ

У статті досліджується важливе джерело з історії козацької старшини – екстракти доказів дворянства. Проаналізовані інформаційні можливості джерела для біографічних, просопографічних та генеалогічних досліджень.

Ключові слова: козацька старшина, дворянство, екстракти доказів дворянства.

21 квітня 1785 р. Катериною II було видано Жалувану грамоту дворянству. Одним з важливих нововведень, проголошених у цій грамоті було створення у кожній губернії родовідних книг, в які мали бути внесені усі дворянські роди, які довели свої права на спадкове дворянство [2, 352]. Значна частина представників колишньої козацької старшини була внесена до родовідних книг. Ці книги містять важливі відомості про родинне, майнове і соціальне становище внесених до них осіб. Саме тому родовідні дворянські книги і джерела безпосередньо пов'язаних з їх укладанням (зокрема екстракти доказів дворянства) залишаються важливим джерелом з історії козацької старшини.

Внесення до родовідної книги передбачало певну процедуру. Кожен претендент на дворянство мав надати на розгляд дворянського депутатського зібрання оригінал або засвідчену копію доказів власної шляхетності. У тому разі, коли докази визнавались беззаперечними і достатніми не менш як двома третинами дворянського депутатського зібрання, претендент вносився до родовідної книги. Якщо ж докази вважались недостатніми, вони

повертались прохачу. У разі позитивного вирішення справи щодо внесення дворянина до родовідної книги, надані ним докази зберігались у архіві дворянського зібрання [2, 353]. Розгляд доказів, наданих претендентами на дворянство супроводжувався складанням екстрактів цих доказів.

Місце екстрактів доказів дворянства у системі документування приналежності до дворянського стану допомагають нам з'ясувати «Положення Харьковского Дворянского Общества», затверджені харківським дворянством 4 січня 1786 р. [4, 15 зв.]. Згідно з цими положеннями, дворянське депутатське зібрання мало збиратись у повному складі лише раз на рік. Саме під час цих зборів дворянське депутатське зібрання і здійснювало свою нобілітаційну діяльність. Докази ж від прохачів надходили протягом усього року і розглянути їх у повній мірі протягом короткої сесії (загальні збори дворянського депутатського зібрання, як правило, тривали не більше місяця) було досить складно. Саме тому перед початком чергових загальних зборів і складались екстракти, які містили усі необхідні відомості про дворянина. При цьому варто врахувати, що Харківське дворянське депутатське зібрання у перші десять років своєї діяльності працювало надзвичайно інтенсивно. Так, у 1792 р. до архіву дворянського зібрання надійшла 101 дворянська справа [1, 28-31].

У фонді Харківського намісницького правління (фонд 1709) Центрального державного історичного архіву у м. Києві зберігаються 58 екстрактів доказів дворянства, 35 з яких стосуються представників козацько-старшинських родів. Екстракти датовані 1792 р. Під час пізнішого упорядкування справ Харківського дворянського зібрання ці екстракти були об'єднані у справу, яка отримала назву «Записи родословности разных лиц». Спробуємо, на основі цієї справи, визначити інформаційний потенціал екстрактів доказів дворянства.

Усі екстракти були складені за єдиною формою, яка складалася з трьох рубрик:

1. «Имя и фамилия дворянина».

2. «Сила представленый и доказательств» - містила короткий опис доказів, які надавав претендент на спадкове дворянство. До цієї графі також вносились відомості про дворянина зібрані під час складання абеткових списків дворян того чи іншого повіту, а саме: прізвище, ім'я та по-батькові дворянина, його вік, відомості про сімейне стан (імена і вік дітей і дружини), майнове становище (володіння нерухомим майном і душами), місце проживання, чин, місце служби і посада, якщо дворянин перебував на службі.

3. «Резолюция по оным» - містила рішення щодо внесення дворянина до тієї чи іншої частини родовідної книги[3].

Отже, характер відомостей, які містять екстракти доказів дворянства дозволяє уточнити персональний склад місцевого дворянства, з'ясувати матеріальне і соціальне становище окремих дворянських родин, реконструювати їх родоводи. Крім того, аналіз екстрактів доказів, наданих представниками колишньої козацької старшини дає нам можливість з'ясувати найпоширеніші серед даної групи способи отримання спадкового дворянства.

З екстрактів доказів дворянства видно, що претенденти на внесення до родовідної книги спирались або на власні заслуги (чини, які давали право на спадкове дворянство, ордени та ін.), або на докази дворянського достоїнства предків. У останньому випадку доведення шляхетного походження прохача відбувалось за наступним алгоритмом: 1) надання доказів, які б доводили належність хоча б одного з предків прохача до козацької старшини; 2) надання підписаних дворянами родовідних розписів або свідоцтв, в яких визнавалось, що прохач походить за прямою чоловічою лінією і від законних шлюбів від означених. Так, Валківський поміщик прапорщик Степан Назарович Соколовський доводячи власну шляхетність спирався на: 1) свідоцтво 1791 «от господ дворян в том, что дед его Корнилий по выходе в давних годах из Польши служил в малороссийском Черниговском полку сотенным старшиною и сотником, а отец его Назар в Изюмском полку под командою полковника Ивана Квитки подпрапорным а по нём и проситель продолжая военную 20 лет службу сходственную с дворянским названием»; 2) указ Державної військової колегії 1774 р. «о пожаловании его в отставку из генеральных писарей в прапорщики»; 3) указ 1775 р. «той же коллеги об отставке его на тот же чин 1775 года в коем он написан из малороссийского шляхетства» [3, 3].

Іншим поширеним способом отримання дворянства було засвідчення спорідненості з особами, які вже були внесені до родовідної книги, довівши своє благородне походження. У такому разі, екстракти доказів містили посилення на докази, надані родичами прохача, а також докази спільного походження від предка, дворянська гідність якого вже була доведена. Так, губернський реєстратор Михайло Михайлович Кефа-Зиньковський подав на розгляд дворянського депутатського зібрання наступні докази своєї шляхетності: 1) копія «с свидетельства засвидетельствованная в Зиньковском нижнем суде данного прапорщику Андрею, коллежскому канцеляристу Михайле и значковому товарищу Артему Кифам 1788 года Черниговского

наместничества от губернского предводителя и уездных депутатов в том, что за рассмотрением представленного от них Черниговского наместничества в комиссию о разборе дворянства доказательствам признаны они дворянами и по приговору дворянской родословной книги в первую часть внесены»; 2) засвідчене у зиньківському повітовому суді свідоцтво «данное просителю от родственников его прапорщика Андрея, коллежского канцеляриста Михайлы, значкового товарища Артема Киф, в том, что он Михайло одного с ними рода и фамилии и что из них Андрея отец и Михайлы и Артема родной дед секунд-майор Степан Кифа, деду просителя Кефы Зиньковского вахмистру Ивану Кифе жительствовавшему в городе Зинкове на жительство в слободские места а потому и назван Зинковским»; 3) засвідчена у Зиньківському повітовому суді копія з абшиту Державної військової колегії про відставку вахмістра Івана Степановича Кіфи [там само, 35-35 зв.].

Як бачимо, основним доказом дворянства Михайла Кефи-Зиньковського була копія зі свідоцтва про внесення його родичів до першої частини родовідної книги Чернігівського намісництва. Решта доказів мала довести походження прохача від секунд-майора Степана Кіфи, який, очевидно, був визнаний родоначальником цього дворянського роду.

Серед доказів, які свідчили про приналежність предків прохачів до козацької старшини, найчастіше зустрічаються свідоцтва повітових судів, складені на основі записів у переписних і кампутних книгах. Так, Федір Петрович Нікіфоров, крім свідоцтв від дворян і поколінного розпису, надав свідоцтво «данное ему из сумского уездного суда в том, что по переписных 1717 года книгам написано Сумского слободского полку в городе Судже во дворе действительный обозной сотник Никифор Никифоров 55, у него сын Григорий 20, а 1732 года того ж полку в Пенской сотне во дворе сотник Григорий Никифоров сын Никифоров 50, у него сын Петр 16 лет». У доповнення до цього доказу Федір Нікіфоров надав свідоцтво 1782 р. Суджанського повітового суду, в якому зазначалось, що «по разборной 1783-го года книге по городу Мирополью в числе городовый службы написан Семен Евдокимов сын Никифоров, окладу ему сто пятьдесят четыре да денег шесть рублей» [там само, 9-9 зв.].

У подібний спосіб довів своє дворянство і секретар Харківської кримінальної палати Семен Ілліч Добачевський. На розгляд дворянського депутатського зібрання він надав свідоцтво від дворян, поколінний розпис, а також свідоцтво Сумського повітового суду «в том, что того суда по делам оказалось по переписным 1717 году книгам в городе Лебедине во дворе полковой есаул

и первой сотни сотник Павел Добачевский 60, у него дети Иван 20, а 731 года в городе Белополье во второй сотне во дворе сотник Иван Павлов сын Дубачевский 30, у него дети Илья 14, Павел 9 лет» [там само, 2].

Серед доказів, на які посилався провінційний секретар Василь Омелянович Перекрест, фігурує свідоцтво Сумського повітового суду «в том, что по переписи 732-го года написан подпрапорный козак Семен Дементьев сын Перекрестов 50 лет, у него сын Григорий 20 лет, а 746 года по кампутным книгам и по делу между козаками значит сотник Григорий Семенов сын Перекрестов 35 лет» [там само, 40].

Доводячи свою приналежність до козацько-старшинських родів, прохачі також посилались на ордери, атестати, укази похідних і полкових канцелярій в яких вказувався старшинський «ранг» предків прохача. Так, харківський поміщик ізюмський повітовий землемір Ілля Іванович Лесной отримав спадкове дворянство завдяки тому, що зміг довести, що його прадід був сотником, надавши: 1) указ похідної канцелярії генерал-майора Поскочина «деду его Мартину об отставке его подпрапорным, в которой значит, что просителя прадед Степан служил Сумского полку в местечке Пенах сотником»; 2) підписаний дворянами поколінний розпис, згідно з яким прохач «от служащего сотника Степана, подпрапорных Мартина и Ивана происхождение имеет» [там само, 29].

З практики діяльності Харківського дворянського депутатського зібрання видно, що дворянство визнавалось за козацькою старшиною, яка мала «ранги» від сотника і вище.

Як вже зазначалося вище, екстракти доказів дворянства дозволяють реконструювати родоводи окремих старшинських родів. Ілюструючи цю тезу, наводимо родовід, складений на основі відомостей, які містяться в екстракті доказів наданих Іваном Михайловичем Рожанським [там само, 20]:

РОЖАНСКИ

I.

1. Михайло Ружанський, у 1755 р. служив у Лубенському полку полковим обозним.

II.

2/1. Кирило Михайлович, у 1762 р. служив у Лубенському полку полковим писарем.

III.

3/2. Михайло Кирилович, служив у Лубенському полку значковим товаришем. У 1762 р. «уволен для прожития в малороссийские и слободские места».

IV.

4/3. Іван Михайлович, народився близько 1757 р., військовий товариш. Ревізійних душ за собою не мав, володів нерухомим майном.

х Уляна.

V.

5/4. Марія Іванівна, народилася близько 1788 р.

6/4. Уляна Іванівна, народилася близько 1790 р.

Слід відмітити, що генеалогічні відомості, які містять екстракти доказів, відрізняються неоднаковою інформативністю. Так, лише в трьох екстрактах доказів містяться відомості про походження дворянських дружин.

Усе вище зазначане дозволяє оцінити інформаційний потенціал екстрактів доказів дворянства як надзвичайно високий. Проте, у своїй статті ми визначили лише деякі інформативні можливості цього джерела, які, насправді набагато ширші. Саме тому справа подальшого виявлення і опрацювання екстрактів доказів дворянства надзвичайно важлива для дослідження історії української еліти.

Посилання

1. Державний архів Харківської області, ф. 14, оп. 14 «Личные дела дворян внесенных в родословную книгу», 142 арк.

2. Полное собрание законов Российской империи. – СПб, 1830. – Т. 22. – 1175 с.

3. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі ЦДІАК України), ф. 1709, оп. 2, спр. 2023, 64 арк.

4. ЦДІАК України, ф. 1709, оп. 2, спр. 860, 18 арк.

Михайличенко Н.А. Экстракты доказательств дворянства как источник по истории казацкой старшины

В статье исследуется важный источник по истории казацкой старшины – экстракты доказательств дворянства. Проанализированы информационные возможности источника для биографических, просопографических и генеалогических исследований.

Ключевые слова: казацкая старшина, дворянство, экстракты доказательств дворянства.

Mikhaylichenko M.A. Extracts of evidence of nobility as a source of history of the Cossack officialdom

In the article investigates the important source on the history of the Cossack officialdom – extracts of evidence of nobility. Analyzed informative opportunities of source for biographical, prosopographical and genealogical researches.

Key words: Cossack officialdom, nobility, extracts of evidence of nobility.